

AHOLI O‘SISHINING IQTISODIY O‘SISHLARGA TA‘SIRI

Kurbanov Nodirbek Razzakberdiyevich

O‘zbekiston Respublikasi bank moliya akademiyasi tinglovchisi

Annotatsiya. Ushbu maqola aholi o'sishining iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini o'rganadi. Shuningdek, global iqtisodiy va demografik manbalardan olingan miqdoriy ma'lumotlar iqtisodchilar va siyosatchilar fikrlari bilan birlashtirildi. Olingan natijalar aholi o'sishi mehnat kuchining kengayishi, bozor o'sishi va xilma-xillik orqali innovatsiyaning oshishi kabi katta iqtisodiy imkoniyatlarga olib kelishi mumkinligini ko'rsatadi. Biroq, bu resurslar ustida bosim, ishsizlik va infratuzilma yetishmovchiligi kabi muhim muammolarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Maqola aholi o'sishining ijobiy tomonlaridan foydalanish va salbiy ta'sirlarini kamaytirish uchun ta'lim, barqaror resurs boshqaruvi, infratuzilma rivojlantirish qaratilgan kompleks siyosatlarni qabul qilish zarurligini ta'kidlaydi.

Kalit so‘zlar: aholi o'sishi, iqtisodiy rivojlanish, mehnat kuch, bozor kengayishi, resurslar boshqaruvi, ishsizlik, infratuzilma, barqaror rivojlanish, demografiya.

Aholi o‘sishi iqtisodiy rivojlanishga ta'sir etuvchi muhim omil hisoblanadi. U mehnat bozorlarini, resurs taqsimotini va ijtimoiy dinamikalarni shakllantiradi. Jahon aholisining 2050 yilga kelib 9,7 milliardga yetishi kutilayotgan bir paytda, siyosatchilar va iqtisodchilarning oldida turgan dolzarb masalardan bir hisoblanadi. Aholi o'sishining iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini o'rganish, ijobiy va salbiy oqibatlarini tahlil qilish hamda samarali siyosat choralari ta'kidlanishi zarur.

Odatda har qanday mamlakatda yuqori demografik sur'at, aholi soni va nikohlarning yuqori tezlikda ortib borishi uning iqtisodiy parametrlariga bosimni oshirish bilan birga, ushbu yo‘nalishda qator muammolarni vujudga keltirishi mumkin. Demografik jarayonlarning ijtimoiy sohalarga ta'siri tahlil qilinganda, ularning deyarli barchasida O‘zbekiston iqtisodiyotining rivojlanishi bilan bog‘liq jihatlar ishtirok etganini, ya'ni har qanday ijtimoiy sohalaridagi infratuzilmalarni yaratish, yanada takomillashtirish birinchi galda aholi soni ortishidan kelib chiqib amalga oshirilsada, oxir-oqibat mamlakat iqtisodiyotiga ta'siri ko‘zga tashlanadi. Dunyoning qator mamlakatlari, birinchi navbatda iqtisodiyoti sust rivojlangan davlatlar aholi sonining yuqori sur'atlarda o‘sishi, bunga teskari proporsional tarzda iqtisodiyot rivojlanishi past bo‘lganligi bilan ajralib turadi. Osiyoning janubiy, Afrikaning Sahroi Kabirdan janubda joylashgan qator mamlakatlarda ana shu jihatlarni ko‘rish mumkin. Lekin bularning barchasiga qaramay, agar mamlakat to‘g‘ri va samarali ijtimoiy-iqtisodiy siyosat olib borsa, demografik jarayonlar, jumladan, aholi sonining ortishidan ijobiy natija bo‘lishi ham mumkin.

Bunga misol tariqasida inson kapitalidan samarali foydalanish orqali demografik bosimdan ijobiy natija chiqarish mumkin. Ma'lumot uchun, Jahon bankining 192 ta mamlakatda o'tkazgan tadqiqotlariga ko'ra, zamonaviy iqtisodiyotda jismoniy kapital umumiy boylikning 16 foizini, tabiiy kapital 20 foizni, inson kapitali esa 64 foizni tashkil etadi. Yaponiya, Germaniya va Shvesiyada inson kapitali ulushi 80 foizga yetadi, Rossiyada esa atigi 14 foizni tashkil etadi¹. Yuqorida qayd etilgan iqtisodiyoti sust rivojlangan mamlakatlarda esa undan ham past daraja saqlanib qolmoqda.

Shu o'rinda Vetnam (aholisi salkam 100 mln.kishi) va Filippin (salkam 110 mln.kishi) singari mamlakatlarni misol tariqasida keltirish mumkinki, mamlakatlarda aholi soni hamda o'sish sur'ati yuqoriligi saqlanib qolgan sharoitda inson resurslaridan samarali foydalanish borasida ijobiy natijalarga erishishgan. Asosiy mexanizmlar sifatida chet elga mehnat resursi “eksport”ini to'g'ri yo'lga qo'ygan holda boshlagan vetnamliklar tez orada ishlab chiqarish va iqtisodiy o'sish sur'atini yuqori darajada oshirishga erishdi. Hozirda ushbu mamlakatlarda jon boshiga YaIM 3,5-4 ming AQSh dollarigacha ko'tarilishiga erishishgan. Bunga birinchi galda inson kapitalidan oqilona foydalanish, ta'lim tizimini muvaffaqiyatli yo'lga qo'yish va eng muhimi to'g'ri iqtisodiy rivojlanish yo'lini tanlaganliklari sababchidir. Jumladan, aholining mehnatga layoqatli qatlamini qo'llab-quvvatlash va mehnat bozoridagi islohotlar, ularning daromadlari shakllanishi, uy-joy qurilishi va urbanizatsiyaning rivojlanishi, aholining muhandislik-infratuzilma ob'ektlari hamda oziq-ovqat ta'minoti borasidagi tahlillar keltiriladi. Garchi iqtisodiyotning barcha sohalari aholi soni va o'sish sur'atiga bog'liq bo'lsa-da, davlat budjeti va iqtisodiy taraqqiyot bilan bog'liq yuqoridagi omillar birlamchi tahlil etilishi maqsadga muvofiqdir.

Iqtisodiy va demografik ma'lumotlar Jahon Banki, Birlashgan Millatlar Tashkiloti va turli milliy statistik agentliklardan shakllantirib boriladi. Asosiy ko'rsatkichlar sifatida Yalpi ichki mahsulot (YaIM) o'sish ko'rsatkichlari, ishga joylashish statistikasi va resurs iste'moli ko'rsatkichlari olingan.

Aholi o'sishi odatda mehnat kuchining ko'payishiga olib keladi. Masalan, Efiopiyada yosh va o'sayotgan aholi YIM o'sishiga katta hissa qo'shdi va o'sish ko'rsatkichlari yildan-yilga 6% dan oshmoqda. Bu mehnat kuchining kengayishi ishlab chiqarishni oshirishga va iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirishga yordam beradi.

Tez aholi o'sishi mahsulot va xizmatlar uchun talabni oshiradi, iqtisodiy faoliyatni rag'batlantiradi. Hindiston va Braziliya kabi rivojlanayotgan bozorlar katta iste'molchi bazasi orqali iqtisodiy o'sishga erishdilar. Hindistonda demografik dividendlar, ya'ni ishlovchi aholi sonining oshishi, iqtisodiy o'sishga katta hissa qo'shgan. Xilma-xil aholi ijodkorlik va innovatsiyani rivojlantiradi, bu iqtisodiy raqobatbardoshlik uchun muhimdir. Texnologik markazlar, masalan, Silikon vodiysi, turli sohalardan kelgan

---

¹ <https://demografiya.uz/ilmiy-tahliliy-axborotnoma/demografik-jarayonlarning-mamlakat-iqtisodiy-taraqqiyotiga-ta-siri-2/>

talantlar oqimidan foyda ko'radi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ish kuchidagi xilma-xillik muammolarni hal qilishni kuchaytiradi va innovatsion darajalarni oshiradi.

Tez aholi o'sishi tabiiy resurslarni sarf qiladi, bu esa yetishmovchilikka olib kelishi mumkin. Misol uchun, Yaman aholisining ortishi suv taqchilligiga olib keladi va bu qishloq xo'jaligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, oziq-ovqat xavfsizligini buzadi. Aholi ko'payishi atrof-muhitning buzilishiga va barqaror bo'lmagan amaliyotlarga olib kelishi mumkin.

Ma'lumki, har bir mamlakatda mavjud mehnat bozori nafaqat milliy, balki boshqa mamlakatlar iqtisodiyotining turli tarmoqlarini mehnat resurslari bilan ta'minlaydigan alohida mexanizmdir. Ushbu bozorda ishtirok etuvchilar, ayniqsa, ishchi kuchlarining professional sifatlari, moslashuvchanligi hamda yuqori sifatga egaligi muhim o'rin tutadi, chunki bu bevosita mamlakat va mintaqalarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan omildir. Unda talab va taklif o'rtasida o'ziga xos qonun mavjud bo'lib, iqtisodiyotning qay tartibda rivojlanishi yoki o'zgarishi bozor ishtirokchilarining dastavval sifat ko'rsatkichlariga ta'sir etadi. O'zbekiston mehnat bozori ham o'ziga xos xususiyatlarga ega. Unda nisbatan demografik “yosh” aholi mavjudligi, tug'ilishlar soni va sur'ati ortib borayotgan va o'lim sur'ati kamayish tendensiyasi kuzatilayotgan aholiga egaligi sababli mehnat bozorida taklif miqdori talabga nisbatan yuqoriligicha qolayotgani bilan tavsiflanadi. Har yili demografik siljishlar tufayli mehnat bozoriga 500 mingdan ortiq yangi mehnat resurslari kirib keladi. Aholining pensiya yoshiga yetishi, migratsiya, o'lim va boshqa omillar sababli mehnat resurslari safidan chiqayotganlarga nisbatan deyarli ikki baravar katta bo'lgan yuqoridagi raqamlar mamlakat iqtisodiyotiga ham bosimni vujudga keltiradi. Shu o'rinda hozirgi mehnat bozoriga kirib kelayotgan yosh guruhlari 2000-yillar boshlarida tug'ilganligini, bu davr esa mustaqillik yillarida tug'ilganlar sonining nisbatan eng past darajaga (yiliga 500-550 ming atrofida) ega bo'lgan davr ekanligi bilan ajralib turadi. Taqqoslash uchun: oxirgi 2-3 yilda yiliga 800 mingdan ortiq tug'ilishlar qayd etilmoqda. Bu holat agar amaldagi demografik jarayonlar sur'ati saqlanib qolsa yoki boshqa fors-major holatlar qayd etilmasa, 2030 yildan keyin mamlakat mehnat bozoriga bo'ladigan bosim hozirgiga nisbatan kamida 50 %ga yuqori bo'lishiga olib kelishi mumkin.

Agar ishga joylashish aholi o'sishi bilan birga oshmasa, ishssizlik darajasi ortishi mumkin. Iordaniya kabi mamlakatlarda yuqori yoshlardagi ishssizlik ijtimoiy tartibsizlikni keltirib chiqarmoqda, bu esa iqtisodiy barqarorlikka tahdid soladi. Aholi o'sishi va ishga joylashish o'rtasidagi bog'liqlik iqtisodiy muammolarni keltirib chiqaradi.

O'zbekistonda mehnat bozorining asosiy indikatorlaridagi o'zgarishlarga e'tibor qaratadigan bo'lsak, o'tgan davr mobaynida aholi soni o'sishiga parallel ravishda mehnat resurslari soni ham ortib borgan, biroq ikki baravar kam sur'atda, ya'ni yiliga

1-1,2 %dan. Respublika mehnat bozoridagi asosiy o‘zgarishlar sifatida xorijga ishlash uchun ketayotganlar sonida katta o‘zgarishlar, shuningdek, ishsizlikning ortib borishi (bunda ishsizlikni aniqlash metodikasida Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 22-dekabrdaqi №1011-son qarori tufayli o‘zgarishlar bo‘lganligini ham qayd etish lozim), aholining iqtisodiy faollik darajasi ortganini qayd etish lozim

1-jadval

Mehnat resurslari soni²

Klassifikator	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
O‘zbekiston Respublikasi	17814,1	18048	18276,1	18488,9	18666,3	18829,6	18949	19158,2	19334,9	19517,5	19739,6
Qoraqalpog‘iston Respublikasi	996,6	1011,9	1026,6	1042,2	1054,6	1064,8	1063	1074,7	1066,1	1067,6	1072,6
Andijon viloyati	1641,7	1667,9	1691,2	1709,1	1722,2	1733,3	1741,7	1754,8	1745,3	1780,8	1799,6
Buxoro viloyati	1035,1	1045	1055,8	1065,4	1073,1	1077,8	1081	1067,1	1072,3	1074,7	1089,2
Jizzax viloyati	708,8	723	734,7	746,1	756,2	765,7	764,1	773,8	782,6	791	799,4
Qashqadaryo viloyati	1654,2	1692,5	1725,7	1758,1	1784,6	1806,8	1813,8	1809,8	1811	1813,4	1826,7
Navoiy viloyati	546,8	543,1	540,3	543,5	547,2	552	555,8	555,2	564,5	570,6	584,5
Namangan viloyati	1480	1492,5	1515	1534	1549,5	1564,2	1573,9	1580,4	1586,1	1588,3	1603,9
Samarqand viloyati	1973,8	2003,8	2033,6	2058,2	2079,6	2103,4	2117,1	2125,2	2122	2164,8	2167,6
Surxondaryo viloyati	1320,2	1353	1379,2	1403,1	1423,9	1442,7	1456,9	1452,2	1464,6	1465,4	1486
Sirdaryo viloyati	448,7	456,9	464	470,2	475,2	480,5	484,5	485	489,4	487,4	492,2
Toshkent viloyati	1589,5	1601,9	1609,6	1617,7	1623,9	1627,2	1607,3	1615,4	1622,5	1619,2	1640,7
Farg‘ona viloyati	1947,5	1969,5	1996,5	2016,4	2031,1	2043,1	2052,1	2069,3	2083,9	2097,8	2121,7
Xorazm viloyati	934,2	952,2	969,8	986,7	1000,6	1013,4	1029,6	1044,8	1047,1	1050,9	1064,3
Toshkent shahri	1537	1534,8	1534,1	1538,2	1544,6	1554,7	1608,2	1750,5	1877,5	1945,6	1991,2

Hukumat tomonidan so‘nggi yillarda mehnat bozorini isloh qilish, ishsiz aholini qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha qator ta’sirchan mexanizmlar ishlab chiqilgan. Biroq 2020 yilgi pandemiya natijasida qator sohalar kabi ushbu yo‘nalish ham salbiy ta’sirlardan holi bo‘lmadi. Ish o‘rinlarining vaqtincha qisqarishi, davlat chegaralarining yopilishi hisobiga mavsumiy migrantlarning faoliyati to‘xtab qolishi, asosan norasmiy sektor faoliyat olib boradigan xizmatlar sohasining qator yo‘nalishlari (transport, savdo-

²https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_515.pdf

ovqatlanish va h.k.) to‘xtab qolganligi mamlakatda ishsizlar sonining ortishi bilan birga aholi daromadlari qisqardi, umuman olganda iqtisodiy barqarorlik xavf ostida qoldi. O‘z vaqtida amalga oshirilgan bir qator ijobiy islohotlar, birinchi navbatda aholini mavsumiy va vaqtinchalik ishlarga jalb etish, qurilish sohalarini kengaytirish orqali ishlarni ushbu tarmoq xizmatlariga yo‘naltirish, aholini tadbirkorlik va kasb-hunarga o‘qitish, o‘zini o‘zi band qilishga rag‘batlantirish kabi choralar mamlakatda iqtisodiy o‘sish sur‘atlarining musbat ko‘rsatkich bilan yakunlanishiga olib keldi. Ya’ni O‘zbekiston kam sonli mamlakatlar qatorida 2020 yil yakuni bo‘yicha iqtisodiy retsessiyadan qutilib, ijobiy dinamikani saqlab qoldi. Mamlakatda yosh guruhlaridagi siljishlar natijasida mehnatga layoqatli yoshga o‘tayotgan aholi soni bu yuqorida ta’kidlangan demografik bosimni ifodalaydi. So‘nggi yillardagi tug‘ilish sur‘atining ortib borishi, mehnatga layoqatli aholi tarkibida o‘lim va migratsiyaning pasayishi natijasida aholi tarkibidagi ushbu qatlam miqdori ham ortib bormoqda. Ayniqsa, mehnatga layoqatlilarning ham quyidan (16 yoshdan o‘tayotganlar) ham yuqoridan (ayollar – 55, erkaklar 60 yosh) ortib borishi mehnat bozoriga bosimni ish o‘rinlarining yetishmasligi, xorijga ishga chiqib ketuvchilar soni ortishiga zamin hozirlaydi.

Agar ishga joylashish aholi o'sishi bilan birga oshmasa, ishssizlik darajasi ortishi mumkin. Iordaniya kabi mamlakatlarda yuqori yoshlardagi ishssizlik ijtimoiy tartibsizlikni keltirib chiqarmoqda, bu esa iqtisodiy barqarorlikka tahdid soladi. Aholi o'sishi va ishga joylashish o'rtasidagi bog'liqlik iqtisodiy muammolarni keltirib chiqaradi.

Rivojlanayotgan mamlakatlardagi shaharlar o'sayotgan aholi bilan birga yetarli infratuzilma bilan bog'liq muammolar bilan kurashmoqdalar. Dhaka va Lagos kabi shaharlar transport tirbandligi, yetarli uy-joy va jamoat xizmatlarining kamligi kabi muammolar bilan duch kelmoqdalar. Bu esa yashash sifatini pasaytiradi va iqtisodiy unumdorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi. Aholi o'sishi va iqtisodiy rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlik murakkab va ko'p qirralidir. Aholi o'sishi iqtisodiy imkoniyatlarni rivojlantirishi mumkin, lekin u shuningdek strategik boshqarishni talab qiladigan muhim muammolarni ham keltirib chiqarishi mumkin. Asosiy e'tiborlar. Barqaror aholi o'sishini ta'minlash uchun yaxshi ta'limlangan ish kuchi muhimdir. Janubiy Koreya singari mamlakatlar ta'lim va innovatsiyaga kuchli investitsiyalar kiritish orqali iqtisodiyotlarini muvaffaqiyatli o'zgartirdi va malakali ish kuchini shakllantirdi.

2-jadval

Bandlarning iqtisodiy faoliyat turlari bo‘yicha taqsimlanishi³

Klassifikator	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Qishloq, o‘rmon va baliq xo‘jaligi	3402,1	3528,9	3601,7	3646,7	3671,3	3537,2	3544,6	3499,2	3414,7	3438,7	3344
Qurilish	1144	1183,3	1222,2	1263,6	1290	1205,5	1324,6	1305,6	1350,8	1314,3	1502,2
Tog‘-kon sanoati va ochiq konlarni ishlash	127,3	128,6	130,3	133,2	83,5	78,7	84,8	92,5	94	57,5	58,9
Ishlab chiqarish sanoati	1423,4	1448,2	1476,2	1507,7	1599,9	1598,3	1612,9	1597,7	1642,4	1630,1	1661,9
Professional, ilmiy va texnik faoliyat	135,8	128,5	131	135,4	140,9	141,5	140,9	131,6	138	135,7	139,2
Boshqarish bo‘yicha faoliyat va yordamchi xizmatlar ko‘rsatish	67,3	69,1	71,4	73,6	76,1	76,1	95,4	98,4	100,2	108,1	108,7
Davlat boshqaruvi va mudofaa; majburiy ijtimoiy ta‘minot	587	596	598,1	599,2	577,8	631,7	636,6	635,9	637,3	636,8	637,9
San‘at, ko‘ngil ochish va dam olish	64,8	64,9	65	65,1	65,3	65,6	66	67	70,2	71,7	71,9
Boshqa turdagi xizmatlar ko‘rsatish	1331,6	1351,9	1368	1407,2	1508,9	1545,1	1562,2	1358,2	1358,2	1534,1	1560,3
Elektr, gaz, bug‘ bilan ta‘minlash va havoni konditsiyalash	90,8	96,9	99,1	97,8	85,3	69,5	79,1	72,3	76,2	73,5	68,6
Suv bilan ta‘minlash; kanalizatsiya tizimi, chiqindilarni yig‘ish va utilizatsiya qilish	61,6	62,8	63,1	63,7	58,1	56,4	44,7	47	50,6	49,5	46,5
Axborot va aloqa	58	59,8	61,7	63,6	64,3	62,7	62,2	58,7	70,5	77,3	87,8
Moliyaviy va sug‘urta faoliyati	71,5	70	69,8	66,5	72	73,5	75,8	72,5	70,4	69,6	73,4
Tashish va saqlash	570,2	592,1	614,7	638,2	654,9	645,2	646,1	610,5	654,2	633,1	640,4
Yashash va ovqatlanish	276,9	286,8	297,3	308	313,3	301,9	315,3	302,8	341,1	348,8	367,2

³ https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_1315.pdf

bo'yicha xizmatlar											
Ulgurji va chakana savdo; motorli transport vositalari va mototsikllarni ta'mirlash	1342	1378,3	1413,8	1452,4	1480,2	1401,8	1436,4	1405,4	1535,6	1525,2	1586,1
Ko'chmas mulk bilan operatsiyalar	65,5	66,8	68,1	69,3	69,3	66,7	62,4	53,4	63,2	62,2	64,9
Ta'lim	1104	1104,7	1105,3	1105,6	1106,6	1111,7	1134,4	1158,2	1220,5	1268,7	1299,5
Sog'liqni saqlash va ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish	599,5	600,8	601,5	601,6	602,6	604	616,7	669,5	650,8	671,3	694,8

Aholi o'sishining salbiy ta'sirlarini kamaytirish uchun barqaror resurslar boshqaruviga e'tibor berilishi zarur. Bu yangilanadigan energiyaga, suvni tejashga va barqaror qishloq xo'jalik amaliyotlariga investitsiya kiritishni o'z ichiga oladi. Kosta-Rika kabi mamlakatlar barqaror amaliyotlar orqali iqtisodiy o'sishga erishishning namunasini ko'rsatmoqda. O'sayotgan aholini qo'llab-quvvatlash uchun samarali infratuzilma muhimdir. Hukumatlar transport, sog'liqni saqlash va ta'lim tizimlariga investitsiyalarni oshirishni maqsad qilishi lozim.

Aholi o'sishi iqtisodiy rivojlanishga katta ta'sir ko'rsatadi, bu imkoniyatlar va muammolarni bir vaqtning o'zida keltirib chiqaradi. Ta'lim, resurslarni boshqarish va infratuzilma rivojlantirishga qaratilgan kompleks siyosatlarni qabul qilish orqali mamlakatlar o'sayotgan aholining foydalarini qo'lga kiritishi va salbiy ta'sirlarini bartaraf etishi mumkin. Barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash uchun muvozanatli yondashuv zarur.

Kelajakda ushbu dinamik bog'liqlikni o'rganishni davom ettirish, ayniqsa iqlim o'zgarishi va texnologik rivojlanishda juda muhimdir. Ushbu omillar aholi o'sishi bilan bog'liqligini tushunish samarali siyosatlarni shakllantirish uchun zarur bo'ladi. Jahon o'zgaribo'zgarib borayotgan paytda, aholi o'sishining iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini ta'minlash uchun faol chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Kalonov.K O'zbekistonda migratsiya jarayonlarining muhimligi
2. Абдурахмонов Қ.Х., Абдураманов Х.Х. Демография. – Тошкент: Ношир, 2011. – Б. 209.
3. A.Saliev - Demogeografik hududlar tarkibiy jihatlari

4. "Population Growth and Economic Development: Issues and Evidence" David Bloom va David Cann .
5. "O'zbekiston Aholi O'sishi va Ishsizlik" - Shamsiddin Sharipov
6. Jumaniyozov, I. (2020). ISSUES OF ENSURING THE TRANSPARENCY OF SOVEREIGN WEALTH FUNDS. *International Finance and Accounting*, 2020(5), 1.
7. Jumaniyazov, I. (2020). FOREIGN EXPERIENCE IN THE ACTIVITIES OF SOVEREIGN FUNDS. *International Finance and Accounting*, 2020(2), 1.
8. Jumaniyazov, I. T. (2021). Transparency Is A Key Indicator Of The Activity Of Sovereign Wealth Funds. *The American Journal of Management and Economics Innovations*, 3(05), 30-37.
9. Jumaniyazov, I., & Xaydarov, A. (2023). The importance of social insurance in social protection. *Science and Education*, 4(1), 1033–1043. Retrieved from <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/4941>
10. Inomjon, J. (2023). GENDER BYUDJETLASHTIRISHDA DAVLAT MOLİYAVIY NAZORATINING O’RNI. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(6), 1187-1191.
11. Бахронов, Ж., & Жуманиязов, И. (2023). Партисипатор бюджетлаштириш ва уни Ўзбекистонда қўллаш долзарблиги. *Science and Education*, 4(2), 1486–1493. Retrieved from <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/5234>
12. Davlatboyeva, M. S. qizi, & Jumaniyazov, I. T. (2023). Yashil byudjetlashtirish va uni O’zbekistonda joriy etish istiqbollari. *Science and Education*, 4(2), 1509–1516. Retrieved from <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/5237>
13. Jumaniyazov, I. T. (2019). Evaluation criteria for the efficiency of sovereign funds. *Global science and innovations 2019: Central Asia*. In *International scientific conference.–Nur-Sultan (Kazakhstan)* (Vol. 340, pp. 226-229).
14. Jumaniyazov, I. T., & Abdurahmonov, Q. (2023). TIKLANISH VA TARAQQIYOT JAMG’ARMASINING BANKLAR FAOLIYATIDAGI ISHTIROKI. *PEDAGOGS jurnali*, 35(4), 139-146.
15. Asror, A., & Inomjon, J. (2023). O’ZBEKISTONDA DAVLAT BOSHQARUV ORGANLARI ISH HAQI TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI. *PEDAGOGS jurnali*, 35(4), 128-138.
16. I.T.Jumaniyazov, & I.A.Mingboyev (2023). Gender budgeting and prospects for its implementation in Uzbekistan. *Science and Education*, 4 (5), 1518-1523.
17. Turayevich, J. I., & Akmal o’g’li, S. M. (2023). INVESTITSION LOYIHALARNI MOLİYALASHTIRISHDA TIKLANISH VA TARAQQIYOT JAMG’ARMASINING O’RNI. *PEDAGOGS jurnali*, 35(4), 147-157.

18. Jia, X., Cui, Y., Patro, R., Venkatachalam, S., Kanday, R. & Turayevich, J. (2023). Application of fractional-order nonlinear equations in coordinated control of multi-agent systems. *Nonlinear Engineering*, 12(1), 20220335. <https://doi.org/10.1515/nleng-2022-0335>

19. Abdullaev Aybek Nazarbaevich, Jumaniyazov Inomjon To‘raevich, Sabirov Mirza Qilichbayevich, & Gulomov Ibromkhim Rustam ugli. (2024). Development Of China’s Sovereign Wealth Funds. *Wire Insights: Journal of Innovation Insights*, 2(1), 1–8.

20. Sovereign wealth funds of the Republic of Uzbekistan in the post-pandemic period. (2023). *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*, 1(2), 355-372. <https://euroasianjournals.org/index.php/pc/article/view/73>

21. Mirza Qilichbayevich Sabirov, Ibromkhim Rustam ugli Gulomov, Inomjon To‘raevich Jumaniyazov, & Aybek Nazarbaevich Abdullaev. (2023). Relevance and Application of Compulsory Health Insurance in Republic of Uzbekistan. *Journal of Intellectual Property and Human Rights*, 2(11), 71–76.

22. Aybek Nazarbaevich Abdullaev, Shavkat Bayramovich Babaev, Mirza Qilichbayevich Sabirov, & Inomjon To‘raevich Jumaniyazov. (2024). TAX RELATIONS IN BUSINESS ENTITIES PROVIDING NON-STATE EDUCATIONAL SERVICES. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 25, 123–134. Retrieved from <http://www.ajird.journalspark.org/index.php/ajird/article/view/969>

23. Aybek Nazarbaevich Abdullaev, Inomjon To‘raevich Jumaniyazov, Shavkat Bayramovich Babaev, & Mirza Qilichbayevich Sabirov. (2024). PROSPECTS OF ORGANIZING RENTAL OPERATIONS IN NON-GOVERNMENT EDUCATIONAL ORGANIZATIONS ON THE BASIS OF INTERNATIONAL STANDARDS OF FINANCIAL REPORTING. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 12(2), 104–114.

24. Shavkat Bayramovich Babaev, Aybek Nazarbaevich Abdullaev, Mirza Qilichbayevich Sabirov, & Inomjon To‘raevich Jumaniyazov. (2024). SOME ISSUES OF THE DEVELOPMENT OF BANKING INNOVATIONS IN THE COMMERCIAL BANKS OF UZBEKISTAN. *Academia Repository*, 5(03), 31–37. Retrieved from <https://academiarepo.org/index.php/1/article/view/662>

25. Shavkat Bayramovich Babaev, Aybek Nazarbaevich Abdullaev, Mirza Qilichbayevich Sabirov, Inomjon To‘raevich Jumaniyazov, & Inomjon To‘raevich Jumaniyazov. (2024). CONCEPTUAL REFLECTION OF THE CHANGING ROLE OF THE STATE EXPORT POLICY IN THE DEVELOPMENT STRATEGY OF THE NEW UZBEKISTAN. *European Scholar Journal*, 5(3), 5-8.

26. Jumaniyazov Inomjon To‘raevich, Abdullaev Aybek Nazarbaevich, Sabirov Mirza Qilichbayevich, & Shavkat Bayramovich Babaev. (2024). Importance of social principles of sovereign wealth funds. *Global Scientific Review*, 26, 46–54.

27. Jumaniyazov Inomjon To‘rayevich. (2024). ESG IN SOVEREIGN WEALTH FUND INVESTMENTS. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 41(2), 117–124.

28. ZM Shaikh, S Ramadass, B Prakash, JI Turayevich Data-Driven Decision Making in Stock Portfolio Management: LSTM and Monte Carlo Simulation in Action- Fluctuation and Noise Letters, 2023

29. To‘raevich, J. I., Nazarbaevich, A. A., Qilichbayevich, S. M., & Babaev, S. B. (2024). Importance of social principles of sovereign wealth funds. *Global Scientific Review*, 26, 46-54.

30. Jumaniyazov, I. T. (2019). The impact of Uzbekistan Reconstruction and development fund’s expenditure on GDP growth. *Science, research, development № 16. Monografiya pokonferencyjna.*

31. Oppog‘ov, J. A., & Jumaniyazov, I. T. (2024). Moliya tizimida g‘aznachilik faoliyatini rivojlanish istiqbollari. *Science and Education*, 5(5), 504–512.

32. Inomjon To‘raevich Jumaniyazov, Aybek Nazarbaevich Abdullaev, Mirza Qilichbayevich Sabirov, & Shavkat Bayramovich Babaev. (2024). METHODOLOGICAL BASIS FOR FORECASTING THE TAX POTENTIAL OF THE RUSSIAN FEDERATION. *Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development*, 27, 100–107.

33. Abdullaev, A. N., Jumaniyazov, I. T. R., Sabirov, M. Q., & Babaev, S. B. (2024). DIRECTIONS FOR IMPROVING THE PROCESS OF PERSONAL INCOME TAX FORECASTING. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 28, 233-243.

34. ESG PRINCIPLES IN INVESTMENT PROJECTS FINANCED BY SOVEREIGN INVESTMENT FUNDS. (2024). *Ustozlar Uchun*, 1(4), 1096-1102.

35. THE SOCIAL IMPORTANCE OF SOVEREIGN WEALTH FUNDS. (2024). *Ustozlar Uchun*, 1(4), 1028-1034.

36. TARGETED PLANNING OF BUDGET EXPENDITURES AND IMPACT ON SOCIAL POLICY. (2024). *Ustozlar Uchun*, 1(4), 1442-1444.

37. IQTISODIYOTNI RIVOJLANTIRISHDA BYUDJET-SOLIQ SIYOSATINING AHAMIYATI. (2024). *Ustozlar Uchun*, 1(4), 1418-1422.

38. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA DAVLAT XARIDINI TASHKIL ETISH VA UNI TAKOMILLASHTIRISH. (2024). *Ustozlar Uchun*, 1(4), 1428-1432.

39. Xamro o‘g‘li, Y. R., & Turayevich, J. I. (2024). ISHSIZLIK DARAJASI, UNING TURLARI VA UNI BARQARORLASHTIRISHNING YOLLARI. *Ustozlar uchun*, 1(4), 767-771.